

JAMES SAMUEL COLEMAN

PROGRAM UNIFIKACJI NAUK SPOŁECZNYCH

Piotr Świstak
University of Maryland, USA

Za życia James Samuel Coleman był jednym z najbardziej znanych i wpływowych socjologów – i takim w dalszym ciągu pozostaje. Swą sławę Coleman zawdzięcza jednak nie pracom, które sam uznałby za najważniejsze i którymi miał nadzieję wpłynąć na socjologię i inne nauki społeczne. Encyklopedia Britannica¹, pisząc „*James Samuel Coleman (...), socjolog amerykański, pionier socjologii matematycznej, którego prace miały silny wpływ na politykę oświatową w Stanach Zjednoczonych*”², opisuje Colemana jakim istnieje on w świadomości socjologii amerykańskiej, a nie jakim chciał w niej zaistnieć. W szkicu tym chciałbym podkreślić tę drugą, mniej znaną sylwetkę Colemana, która okazać się może kiedyś nieporównywalnie ważniejsza – na tyle, że przyszła nota będzie zaczynać się może tak: „*James Samuel Coleman (...), socjolog amerykański, którego program zapoczątkował unifikację nauk społecznych*”.

W perspektywie historii wiele z tego co dziś uważamy za istotne zostanie zapomniane. Gdybym się pokusił o sporządzenie listy wszystkich naukowców, o których kiedykolwiek słyszałem, to byłoby na niej wiele nazwisk współczesnych, znacznie mniej nazwisk z wieku dziewiętnastego, jeszcze mniej z wieku osiemnastego, siedemnastego itd. W przypadku wielu, być może większości, minionych wieków nie byłbym w stanie wymienić nikogo. Jest to, jak uważam, perspektywa, z której warto czasami spojrzeć na naukę, żeby nie zapomnieć o tym, że w ostatecznym rachunku na kartach historii zostaje niewielka grupa osób. Coleman może być jedną z nich. Zrozumienie źródeł tej hipotezy jest, moim zdaniem, kluczem do zrozumienia sylwetki Colemana.

Magnum opus

Najistotniejsza idea Colemana zawarta jest w pracy, której nigdy nie ukończył (por. ostatni paragraf tej noty). Idea ta jest wizją teorii społecznej, a raczej programu, w ramach którego teorię taką należałoby budować. Ten właśnie program stać się może kiedyś jedną z najbardziej istotnych idei w historii nauk społecznych. Jeśli zostanie on w przyszłości zrealizowany, to jego sukces oznaczać może upadek

¹ Encyklopedia Britannica, „James S. Coleman”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/125207/James-S-Coleman>

² Wszystkie tłumaczenia w tej notcie są tłumaczeniami własnymi autora.

wszystkich prawie paradygmatów nauk społecznych, w oparciu o które wyjaśniamy, lub staramy się zrozumieć, zachowania jednostek, rynków i społeczeństw. Innymi słowy, sukces programu Colemana oznaczać może, że większość z tego, co robimy dzisiaj, okazać się może kiedyś bez znaczenia. Z tego choćby względu uważam, że przedstawienie tej strony sylwetki Colemana jest niezwykle ważne.

Program Colemana, najpełniej sformułowany w jego *magnum opus*, „Foundations of Social Theory” wydanym w 1990 roku, jest końcowym produktem jego ewolucji intelektualnej i ostatnim dużym projektem w jego życiu. Urodzony 12 maja 1926 roku w Bedford w stanie Indiana, Coleman zmarł w Chicago 25 marca 1995 r., w pięć lat po wydaniu „Foundations”. Przesłanie, które zawarł w „Foundations”, skierowane jest do wszystkich nauk społecznych i polega na stworzeniu teorii, która łączyłaby w sobie teorię zachowania indywidualnego z teorią struktur społecznych, w ramach której moglibyśmy jednocześnie tłumaczyć mikrowybory jednostek oraz makrostany systemu, które na wybory te wpływają, a zarazem z nich wynikają.

Początki Colemana w socjologii

„Foundations” wydaje się łączyć różne nurty badawcze, które złożyły się na niezwykle płodną twórczość naukową Colemana. Jest to jednak synteza pozorna. Istota „Foundations” jest w gruncie rzeczy ortogonalna w stosunku do innych prac Colemana, a w szczególności tych, dzięki którym był i pozostaje znany w socjologii.

Najwcześniejszy wpływ na socjologię Colemana mieli Robert Merton, Paul Lazarsfeld i Martin Lipset. Wszyscy trzej byli jego profesorami na wydziale socjologii Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku, gdzie w latach 1951-55 był na studiach doktoranckich. Na początku swojego pobytu na Columbii Coleman związał się z Mertonem i Lazarsfeldem, uczęszczał na ich zajęcia, był przez pewien czas asystentem Mertona i pracował dla Biura Stosowanych Badań Społecznych kierowanego przez Lazarsfelda. Był to okres wyjątkowy w historii socjologii amerykańskiej, i to okres, na który wydział socjologii Uniwersytetu Columbia miał szczególny wpływ.

Columbia lat pięćdziesiątych była centrum nowych pomysłów w socjologii i wszyscy, którzy mieli szczęście się tam znaleźć, wierzyli, że uczestniczą w powstawaniu nowej nauki. Naukowa inicjacja Colemana nie mogła przypaść na okres intelektualnie bardziej stymulujący. Robert Merton wydał właśnie „Social Theory and Social Structure” (1949), jedną z najbardziej wpływowych prac w historii socjologii, a badania empiryczne Lazarsfelda, który dziś uważany jest za twórcę współczesnej socjologii empirycznej i współtwórcę socjologii matematycznej, zaczynały wyznaczać kierunek rozwoju socjologii. Merton i Lazarsfeld dominowali na wydziale socjologii na Columbii, a Coleman był w centrum ich zainteresowania.

Na barkach gigantów

Najistotniejszy wpływ na Colemana miał zapewne Merton, a w szczególności jego szeroka perspektywa myślenia o socjologii i jej podstawach. Merton był postacią bardzo charyzmatyczną, zarówno jako człowiek, jak i uczony. Dla Colemana stał się miarą jego własnych ambicji naukowych i perspektywy intelektualnej. Niezależnie od rodzaju badań, które Coleman robił później w socjologii, a badań tych było bardzo wiele, w jego myśleniu zawsze obecna była szeroka wizja dyscypliny połączona z rzadką naukową elegancją. „Foundations of Social Theory” dedykowane jest, naturalnie, Mertonowi.

Dorobek Colemana składa się z blisko trzydziestu książek i trzystu artykułów. Instytucjonalnie Coleman związany był z dwoma uniwersytetami: był profesorem socjologii na Uniwersytecie Chicago w latach 1956-1959 i 1973-1995 oraz w Johns Hopkins w latach 1959-1973. Wśród wielu osiągnięć i wyróżnień Colemana warto wspomnieć, że posiadał doktorat honoris causa dziesięciu uniwersytetów, był doradcą prezydenta Nixona do spraw nauki (w latach 1970-1973), prezydentem Amerykańskiego Towarzystwa Socjologicznego (w roku 1991), członkiem wielu stowarzyszeń naukowych, między innymi Amerykańskiej Akademii Nauk i Szwedzkiej Królewskiej Akademii Nauk, a również członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Socjologicznego.

Socjologia matematyczna

Spora większość prac Colemana powstała w rezultacie badań empirycznych. Empirycyzm ten był, w dużej części, schedą po Lazarsfeldzie i kierowanym przez niego Biurze Stosowanych Badań Społecznych. Drugim rezultatem wpływu Lazarsfelda był wkład Colemana do socjologii matematycznej. Zainteresowanie Colemana socjologią matematyczną nie było przypadkowe, biorąc pod uwagę to, że skończył studia z inżynierii chemicznej w roku 1949 na jednej z najlepszych amerykańskich uczelni technicznych, szkole inżynierii Uniwersytetu Purdue. (Coleman zainteresował się socjologią, kiedy pracując jako chemik dla zakładów Eastman Kodak w Rochester, zaczął uczęszczać na wieczorowe zajęcia z psychologii społecznej na Uniwersytecie Rochester.) Zarówno Lazarsfeld, który miał doktorat z matematyki, jak i Coleman myśleli zatem o socjologii z perspektywy nauk ścisłych. Używanie matematyki jako formy nauki musiało być dla obydwu oczywiste i naturalne.

Matematyka jako język konstruowania modelu bądź narzędzie analizy danych obecna była we wszystkich prawie pracach Colemana. Najbardziej jednak znany w socjologii matematycznej pozostaje „Wstęp do socjologii matematycznej”. Książka ta uważana jest dzisiaj za jedną z fundamentalnych prac socjologii matematycznej.

Biurow Stosowanych Badań Społecznych

Patrząc na twórczość Colemana, wpływ Lazarsfelda widoczny jest w sposób oczywisty. Znacznie mniej oczywisty okazać się miał pośredni wpływ Lazarsfelda poprzez kierowane przez niego Biuro Stosowanych Badań Społecznych. Dzięki zainteresowaniom Lazarsfelda Biuro było sponsorem różnych projektów z zakresu matematycznych nauk społecznych. Duncan Luce i Howard Raiffa pracowali tam nad książką „Games and Decisions”, która przez następne pół wieku była jednym z najważniejszych źródeł popularyzacji teorii gier i teorii wyboru społecznego. Biuro gościło również Herberta Simona. Działalność Biura była, w pewnej mierze, odbiciem gorączki intelektualnej zapoczątkowanej przez teorię gier. Wszystkie te kontakty i idee zaważyły miały w przyszłości na myśleniu Colemana.

Teoria gier

Czas pobytu Colemana na Columbii był okresem w historii nauk społecznych bardzo istotnym, nie tylko ze względu na to, co działo się w socjologii. W roku 1950, na rok przed przyjazdem Colemana na Columbię, w niedalekim Princeton John Nash obronił dwudziestoośmiostronicowy doktorat, który przynieść mu miał Nagrodę Nobla i bezprecedensową sławę dzięki zrealizowanemu na podstawie jego życia filmowi „Piękny Umysł”. Nash przyjechał do Princeton dwa lata wcześniej, polecany listem rekomendacyjnym składającym się z jednego zdania: „Ten człowiek jest geniuszem”. Promotorem Nasha w Princeton był profesor Albert Tucker. W roku, w którym Nash obronił doktorat, Tucker zaproponował interpretację pewnej macierzy wypłat, na którą zwrócili mu uwagę Merrill Flood i Melvin Dresher. Pomysł Tuckera, nazwany przez niego „Dylematem Więźnia”, jest dziś jedną z najbardziej znanych idei w naukach społecznych. W tym samym czasie co Nash drugim doktorantem Tuckera był Lloyd Shapley. Tak jak wyniki Nasha stworzyły podstawy niekooperacyjnej teorii gier, idee Shapleya dały początek teorii gier kooperacyjnych. Najważniejsze wyniki Schapleya, które w dużej mierze – podobnie jak w przypadku Nasha – zawarte były w jego doktoracie, przyniosły mu Nagrodę Nobla w 2012 roku. Postacią centralną w latach pięćdziesiątych w Princeton był jednak John von Neumann. Książka von Neumanna i Morgensterna „Theory of Games and Economic Behavior”, która zapoczątkowała szybki rozwój teorii gier, była w centrum uwagi wszystkich.

Dla niektórych, jak Nash i Shapley, teoria gier stała się intelektualnym domem, dla innych zdefiniowała ona granicę między naukami społecznymi, której zdecydowali się nie przekraczać. Niezależnie od tego, czy była akceptowana, czy odrzucona, teoria gier była na ustach wszystkich. Miała ona wywrzeć istotny wpływ na Colemana i jego postrzeganie nauk społecznych, i socjologii w szczególności. Nie stało się to jednak od razu.

Wpływ durkheimizmu Columbii

Początkowo Coleman uznał, że teoria gier leży poza granicami socjologii i nie jest dla niej istotna. Opinię tę podzielała, i w dużej mierze nadal podziela, cała socjologia. Myślenie Colemana i innych socjologów zdominowane było przez socjologię durkheimowską i skupione na idei empirycznej analizy społecznych wpływów na zachowanie jednostki. Był to oczywisty wpływ socjologii Columbii lat pięćdziesiątych, która nie tylko ukształtowała Colemana, ale zdominować miała całą socjologię amerykańską drugiej połowy dwudziestego wieku.

Paradoksalnie poniekąd promotorem Colemana na Columbii nie został ani Mer-ton, ani Lazarsfeld; został nim cztery lata starszy od Colemana Martin Lipset, który obronił doktorat na Columbii w 1949 roku, na dwa lata przed przyjazdem Colemana. Lipset kierował badaniami nad przyczynami rozłamu w związku drukarzy, którymi zainteresował się Coleman. W rezultacie badania te stały się przedmiotem jego pracy doktorskiej, a Lipset został jej promotorem. Wyniki tych badań opublikowane później jako „Union Democracy” należą dziś do klasyki socjologii.

Do klasyki zaliczamy również inne prace Colemana, na przykład „Medical Innovation”. Najbardziej jednak znane z całego jego dorobku pozostaje „Equality of Educational Opportunity”, potocznie znane pod nazwą „Raportu Colemana”. Wykazał w nim, że wyniki w nauce nie zależą od nakładów materialnych na szkoły, ale od rozkładu społeczno-ekonomicznego wśród uczniów. Uczniowie z rodzin biednych osiągnęli wyniki lepsze, gdy byli mniejszością wśród uczniów z klasy średniej i wyższej. Nietrudno sobie wyobrazić, że wydźwięk polityczny „Raportu” był ogromny. Jego wnioski wpłynęły z czasem na percepcję polityki społecznej i filozofię oświaty i wychowania. Te i późniejsze badania z socjologii oświaty i polityki społecznej przyniosły Colemanowi rozgłos wykraczający poza świat nauki i ukształtowały jego obraz zarówno w socjologii, jak i poza nią.

Ewolucja poglądów

Coleman, którego słynne prace empiryczne osadzone są w tradycji Durkheima, to Coleman istotnie różny od tego, który w programowym artykule skierowanym do ekonomistów („American Economic Review”, 1984, str. 86) pisał: „Problem, który tu opisuję, polega na odrzuceniu modelu zachowań jednostek na rzecz teorii zachowania systemu złożonego z tych jednostek, w której struktura społeczna byłaby istotną częścią. Jest to, jak uważam, centralny problem intelektualny nauk społecznych. Problem ten zbyt często uchylany jest z założenia, na przykład przez ekonomistów, dla których przejście z poziomu mikro do poziomu makro sprowadza się do założenia, że jednostka jest aktorem reprezentatywnym. Zbyt często również jest to problem całkowicie ignorowany, jak ma to miejsce w przypadku socjologów ilościowych, którzy koncentrują się wyłącznie na wyjaśnianiu zachowania jednostkowego”.

Jak wiemy, wczesny Coleman sam był socjologiem ilościowym, który „koncentrował się wyłącznie na wyjaśnianiu zachowania jednostkowego”. Z powyższego cytatu domyślać się możemy, że Coleman z okresu późniejszego był krańcowo różny.

Ewolucja w poglądach i metodzie naukowej Colemana trwała zapewne całe jego życie, aczkolwiek jej źródła sięgają muszą gorączki intelektualnej lat pięćdziesiątych rozpoczętej przez von Neumanna i Morgensterna. Według Colemana (por. Clark, 1996) zmiana w jego poglądach na temat użyteczności teorii gier dla socjologii zaczęła się od wykładu Homansa (opublikowanego w „American Journal of Sociology” w roku 1958) o zachowaniu społecznym jako formie wymiany i została ostatecznie utwierdzona w okresie prac nad zastosowaniem gier do symulacji struktur społecznych w latach 1960-1961. Ewolucja ta doprowadziła Colemana do krytycznej oceny rozwoju i stanu współczesnej socjologii (Coleman, 1986) i do sformułowania podstaw nowej socjologii w „Foundations”.

Coleman nie liczył na to, że „Foundations” i idee w nich zawarte będą miały szybki i istotny wpływ na socjologię. Z tego między innymi powodu był jednym z niewielu socjologów, którzy starali się publikować i popularyzować swoje idee w ekonomii. Kontakt z ekonomią uważał za bardzo istotny, spodziewając się, zapewne bardzo słusznie, że jego program ma większe szanse na realizację w ekonomii niż w socjologii. Przekonanie to było również powodem innych działań, które podejmował. Na Uniwersytecie Chicago zinstytucjonalizował na przykład współpracę z wydziałem ekonomii, a ekonomista Gary Becker (laureat Nagrody Nobla w ekonomii w 1992 roku) został, dzięki staraniom Colemana, członkiem wydziału socjologii. Od wczesnych lat osiemdziesiątych Coleman i Becker prowadzili seminarium na temat racjonalności, a później kierowali międzywydziałowym programem kształcenia doktorantów w teorii wyboru racjonalnego. W 1989 roku Coleman założył pismo „Rationality and Society”, w roku 1990 ukazało się „Foundations”.

„Foundations” i wizja programu dla nauk społecznych

Podstawą wizji Colemana było przekonanie, że zachowań indywidualnych nie można zrozumieć bez odwoływania się do czynników makro, które na nie wpływają, i vice versa, zrozumienie struktury makro nie jest możliwe bez wyprowadzenia jej z działań indywidualnych. Realizacja tego programu wymagałaby połączenia w jedną teorię dwóch rozłącznych nurtów w naukach społecznych: mikroteorii zachowań indywidualnych (psychologia, mikroekonomia) i makroteorii struktur (socjologia, makroekonomia). W efekcie byłby to początek unifikacji nauk społecznych.

W „Foundations” Coleman proponuje teorię społeczną, która łączy makrostruktury z mikrozachowaniami. Teoria ta zakłada, że aktorzy połączeni są z zasobami poprzez relacje interesu i kontroli. Brak równowagi pomiędzy kontrolą i zaintereso-

waniem zasobami prowadzi racjonalnych aktorów do wymiany praw do kontrolowania zasobów i proces ten ustaje w momencie osiągnięcia punktu równowagi. W oparciu o ten system pojęć Coleman reinterpretuje pojęcia autorytetu, władzy, ruchów społecznych, organizacji społecznej itp.

Fakt, że „Foundations” stanowi jedno z najbardziej oryginalnych przedsięwzięć teoretycznych socjologii jest bezsporny. Równie oczywisty jest fakt, że „Foundations” nie zawiera ostatecznego rozwiązania programu Colemana, zawiera co najwyżej propozycję częściową. W ostatecznym rachunku znaczenie tej propozycji polegać może nie tyle na jej trafności, ile na uświadomieniu naukom społecznym wagi problemu, z którego ona wynikała. (Szeroka akceptacja istoty tego problemu wydaje się być warunkiem koniecznym jego rozwiązania.) I na tym, jak sądzę, polegać może przyszła, rewolucyjnie doniosła rola programu Colemana.

Szkic ten chciałbym zakończyć słowami Colemana, które ukazały się w druku w rok po jego śmierci: „Zadaniem socjologa teoretyka jest, jak obecnie uważam, wykrycie w systemach społecznych powstających tam reguł i norm, ograniczeń i celów oraz sposobu, w jaki działania przez nie generowane oddziałują na siebie i łączą się w działanie systemowe. Doszedłem do wniosku, że aby wizję tę zrealizować, potrzebuję oprzeć się na teorii działania jako czynniku podstawowym, a nie, tak jak Durkheim, na społecznej i moralnej więzi. Zgodnie z tradycją Maxa Webera i Talcotta Parsonsa, i zgodnie z praktyką ekonomistów, wybrałem założenie najprostsze, założenie działania racjonalnego lub, mówiąc inaczej, działania celowego. Najbardziej monumentalnym zadaniem socjologii jest stworzenie teorii, która przeniesie nas z mikropoziomu działania jednostki do makropoziomu norm, wartości społecznych, rozkładu statusu i konfliktu społecznego. Jest to cel, który nie został jeszcze osiągnięty, aczkolwiek początki zostały już poczynione”, (Coleman, 1996, str. 348).

Bibliografia

- Clark, J. (red.) 1996. *James S. Coleman*. London: Falmer Press.
- Coleman, J.S. 1961. *The Adolescent Society*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Coleman, J.S. 1964. *Introduction to Mathematical Sociology*. New York: The Free Press of Glencoe; polskie wydanie: *Wstęp do socjologii matematycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1968.
- Coleman, J.S. et. al. 1966. *Equality of Educational Opportunity*. Washington DC: U.S. Government Printing Office.
- Coleman, J.S., E. Katz i H. Menzel. 1966. *Medical Innovation*. Indiana: Bobbs-Merrill Co., Inc.

- Coleman, J.S. 1984. *Introducing Social Structure into Economic Analysis*. „American Economic Review” 74 (2): 84-88.
- Coleman, J.S. 1986. *Social Theory Social Research, and a Theory of Action*. „American Journal of Sociology” 91 (6): 1309-35.
- Coleman, J.S. 1990. *Equality and Achievement in Education*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Coleman, J.S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Coleman, J.S. 1996. *A Vision for Sociology*. W: Clark, J. (red.) *James S. Coleman*. London: Falmer Press.
- Homans, G.C. 1958. *Social Behaviour as Exchange*. „American Journal of Sociology” 63: 597-606.
- Lipset, S.M., M. Trow i J.S. Coleman. 1956. *Union Democracy*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Luce, R.D. i H. Raiffa. 1957. *Games and Decisions: Introduction and Critical Survey*. New York: Wiley; polskie wydanie: *Gry i decyzje*. Warszawa: PWN, 1964.
- Merton, R.K. 1949. *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.